

**Розвиток фітотерапії у
Стародавньому Римі.
Пліній Старший
“Природнича історія”**

**Est natura hominum novitatis avida.
Людська природа скупа на новизну**

Gaius Plinius Secundus

Вступ:

- Рослини завжди слугували людству як основний вид лікарських засобів. Лікарі Стародавнього Риму також займались дослідженнями рослин та поділяли їх на корисні та шкідливі.
- Такі медики як Діоскорид, Гален та Пліній Старший вивчали дію лікарських рослин та виклали свої знання в книгах, які потім ще довго слугували основою медицини, та є важливими й досі.
- Вважалося, що кращі з рослин знаходяться на острові Крит, тому збирачі трав часто відправлялись саме туди. Крім того, в Римі, як і в Греції, цілющі рослини вирощували у спеціальних садах.
- Запах трав мав важливе значення. Вважалося, що запах м'яти піднімає настрій, збуджує роботу думки і сприяє жвавій бесіді.
- Також існували сади з отруйними рослинами. Наприклад, володар Понта Мітрідат Євпатор постійно брав невеликі порції отрут, щоб «привчити» до них свій організм, оскільки боявся отруєння.

Розвиток фітотерапії у Стародавньому Римі:

В початковий період історії стародавнього Риму було поширене самолікування за допомогою домашніх засобів.

Для лікування використовували різноманітні рослини, більшість з яких було легко дістати, адже їх завжди можна було знайти поруч у лісі чи на лузі поблизу.

Приклади використання трав:

- Відваром гарбуза (горлянки) зміцнювали зуби, які хиталися, також у такий спосіб полегшували зубний біль.
- Рани змазували маззю: брали горлянку, запікали її повністю і розтирали разом з гусячим жиром.
- Якщо боліли ноги, то до них прикладали сиру ріпу, перетерту з сіллю.
- Від кашлю допомагала редька з медом, яку їли зранку і потім не снідати.
- При язвах у роті, їли цибулю з хлібом
- Очі добре натирали соком цибулі, вважалося, що від цього зір ставав кращим.

- Відваром буряка мили голову при парші
- Сирий буряковий сік допомагав від головного болю.
- Якщо дзвеніло у вухах, то у вуха капали буряковий сік, і дзвін минав.
- Весною їли кропиву, яка допомагала запобігти хворобам на цілий рік.
- Відваром кропиви лікували кашель та застуду.
- Настій з цибулин лілії на вині допомагав при отруєнні грибами та від зміїних укусів.
- Вінок з темно-червоного листя левкої допомагав п'яному протверезіти та лікував від важкості в голові.

- Корінь жовтої левкої варили в оцті та натирались ним при болі в селезінці та при подагрі
- Листя, зварені з медом, прикладали до наривів на голові: вони витягували гній.

Якщо з носа йшла кров, то розтирали суху кропиву і клали в ніздрі.

- Кращий ефект мало натирання кореня кропиви в порошок і втягування його носом, а при нежиті клали на ніс примочки з настоєм її насіння на вині.
- Цибулини асфodelю, зварені в ячмінному відварі, вважалися чудовими ліками від сухот.
- Хворим, які відчують слабкість після хвороби, рекомендувалося давати полбяну кашу з овечим чи козячим молоком та медом.

левкой жовтий

асфodelь

- Існував цілий ряд лікувальних **настоюнок**.

Наприклад:

1. від глистів використовували настій гранату на терпкому червоному вині

2. захворювання шлунка і біль в боці лікували миртовим настоєм.

- Велике значення стародавні римляни приділяли капусті різних сортів. В сирому вигляді їй приписували властивості виліковувати безсоння, зменшувати головний біль, лікувати фістулу і глухоту. Діоскорид стверджував, що легко зварена капуста викликає пронос, а довго варена – запор.

Аптек у Римі не було ні в республіканські часи, ні при імперії.

Трави збирали і сушили вдома і там же готували ліки. Крім того, були спеціальні «фармакополи» (торговці ліками), які торгували травами, настоянками та порошками та були в основному шарлатанами.

Судячи з того, що їх назва має грецьке походження, можна вважати, що перші фармакополи були греками, але пізніше в них з'явилися і італійські конкуренти, які поводитися так само, як і греки.

- Коли Помпей розбив Мітрідата, до його рук потрапили записи понтійського царя про лікувальні рослини: Мітрідату відсилали трави з усіх частин його царства і він зіставив опис кожної рослини і її властивостей.
- Помпей наказав Ленею перекласти ці записи на латинську мову.
- В 1 ст. н.е. в Римі вже існував невеликий ботанічний сад і його власник Антоній Кастор багато знав про лікувальні трави та вирощував їх у великій кількості. Пліній був знайомий з ним і з його допомогою була написана книга, в якій були описані види рослин та якою рослиною в якому випадку треба скористатися.

- Якщо ж лікування травами не допомагало, зверталися до Марсійських та етрусських майстрів. Поступово це призвело до змішування лікувальних заходів з релігійними обрядами, спрямованими на вшанування богів і прохання вилікувати.
- Крім богині лікування Dea Salus були ще інші боги, до яких зверталися при різних хворобах. Наприклад, при лихоманці зверталися до богині лихоманки Dea Febris і Merphitis, під час пологів – до Карманті і Люціна.
- Всім цим богам підносили дари, частіше всього фігурки у вигляді хворої частини тіла.
- Ці міри доповнювалися різними словами, що мали закликати і задобрити богів.

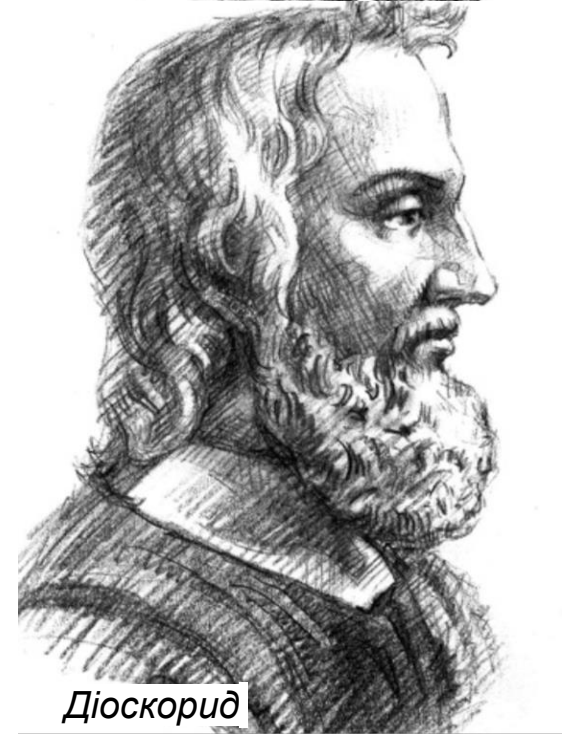

Видатні лікарі:

- Серед видатних римських авторів - Авл Корнелій Цельс і Діоскорид. У їхніх працях знайшли відображення різноманітні медичні знання римлян.
- В I сторіччі н. е. Діоскорид Педаній вперше виділив лікарські речовини в окрему галузь медичних відомостей.
- Він дав повний опис всіх відомих на той час медикаментів в своєму творі "De material medica", де описав 600 видів лікарських рослин, які згрупував за морфологічними ознаками, а також лікарські засоби тваринного і мінерального походження.

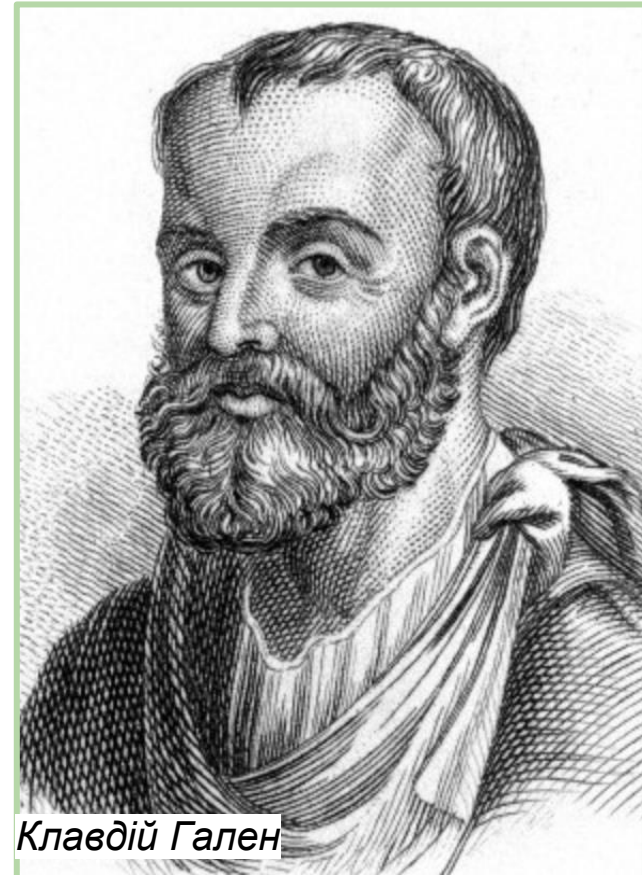

Авл Корнелій Цельс

Діоскорид

- Вперше автор описує опій як лікарський засіб, який він рекомендує від кашлю і захворювання кишечника.
- Діоскорид описав способи отримання ртуті, окису свинцю, білил, препаратів міді і приготування лікарських форм цих препаратів (мазі, пігулки, пластирі тощо). До наших часів дійшло скорочення “Природної сторії” Плінія, відоме під назвою “медицина Плінія”.
- Найвидатнішим лікарем древнього Риму був Клавдій Гален. До нас дійшло 125 праць Галена на філософські і юридичні теми і 131 трактат про медицину.
- У працях, присвячених фармакології, він писав про те, що цілющу силу мають не самі ліки, а якісь невідомі речовини, які в них містяться. Вони здатні переходити у воду, але лише після того, як рослини задалегідь висушують.

Клавдій Гален

- Збори, настої, відвари, екстракти, сиропи з лікарських трав носять назву "Галенові препарати".
- Гален ввів поняття про баластні і діючі речовини у складі ліків і почав витягати діючі речовини шляхом настоювання рослинних і мінеральних препаратів оцті і маслах.
- Лікарські приписи Галена були досить громіздкі за складом, наприклад, для приготування деяких пластирів необхідно було взяти від 23 до 60 речовин.
- Галеном були введені в фармацевтичну практику гвинтовий прес, пристосування для здрібнення рослинної сировини.
- Він встановив ваго-об'ємні співвідношення при приготуванні екстрактів, настоянок, відварів.

Пліній Старший

- **Пліній Стáрший**, (*Plinius Maior*), або ж **Гай Пліній Секунд** (*Gaius Plinius Secundus*) 23 або 24 – 25 серпня 79 р. – римський історик, письменник, державний та військовий діяч.
- Автор «Природничої історії» – найбільшого енциклопедичного твору античності. Інші його твори не дійшли до наших днів.
- Пліній народився, за різними версіями, у 22-23 або у 23-24 роках н. е. Старшим його називають на відміну від його племінника, Плінія Молодшого.

- Місцем його народження називають Новий Ком (сучасний Комо). Зрідка батьківщиною письменника вважають Верону, оскільки Пліній називав веронця Катулла своїм земляком.
- Нині, вважають, що енциклопедист мав на увазі загальне походження з Транспаданії (області за річкою По).
- Письменник походив з багатой родини, що належала до стану вершників (суспільний стан у Стародавньому Римі, другий за статусом після senatorів, це були заможні люди, в основному представники комерційних та фінансових кіл, лихварі та торговці. Назву отримали, бо в давнину згідно з цензом найбагатші люди незнатного походження мали в разі збору ополчення виступати в похід на коні.)

Представник вершників

У дитинстві Плінія відправили в Рим, де його вихованням і навчанням керував друг родини, політик і поет Публій Помпоній Секунд, який мав зв'язки при дворі імператора Каллігули. З учителів майбутнього природознавця відомі ритор Ареллій Фуск, граматик Реммій Палемон, ботанік Антоній Кастор.

Імператор Калігула

-
- Наприкінці 40-х — на початку 50-х Пліній служив у легіонах на північній межі Римської імперії.
 - Спочатку він служив у провінції Нижня Германія, був в області Убіїв і в дельті Рейну.
 - З «Природничої історії» відомо і про його перебування на іншому березі річки.
 - Вважають, що Пліній брав участь у кампанії Legio XV Primigenia (XV Легіон Фортуни Першонародженої) Доміція Корбулона проти племені хавків, яка відбулася в 47 році. Найімовірніше, спочатку Пліній командував пішою когортою, потім — кінним загоном.

Доміцій Корбулон

- Після служби в провінції Нижня Германія майбутній письменник вирушив у провінцію Верхня Германія.
- У цій провінції він брав участь у поході проти хаттів у 50-51 роках під покровительством Помпонія, який і керував кампанією.
- Приблизно в 51 або 52 році Пліній покинув провінцію разом з Помпонієм і повернувся до Риму.
- Приблизно в 57-58 роках Пліній знову перебував на північному кордоні на військовій службі, служив разом з майбутнім імператором Титом.
- Невдовзі Пліній повернувся в Італію і вже 30 квітня 59 року спостерігав сонячне затемнення в Кампанії.

- Светоній згадує, що він був прокуратором кількох провінцій, не уточнюючи, яких саме.
- Лише племінник природознавця, Пліній Молодший, в одному листі згадує, що його дядько був прокуратором Іспанії (це намісництво зазвичай відносять до 73/74 років).
- Фрідріх Мюнцер, вивчивши згадки про різні регіони Римської імперії в «Природничій історії», припустив, що Пліній був прокуратором Нарбонської Галлії, Африки, Тарраконської Іспанії і Белгіки в 70-76 роках.
- Більш ймовірно намісництво в Африці і Тарраконській Іспанії, про інші провінції не можна сказати нічого певного.
- Також передбачають, що в 70-их роках Пліній міг бути радником імператорів.

Пліній Молодший

Фрідріх Мюнцер

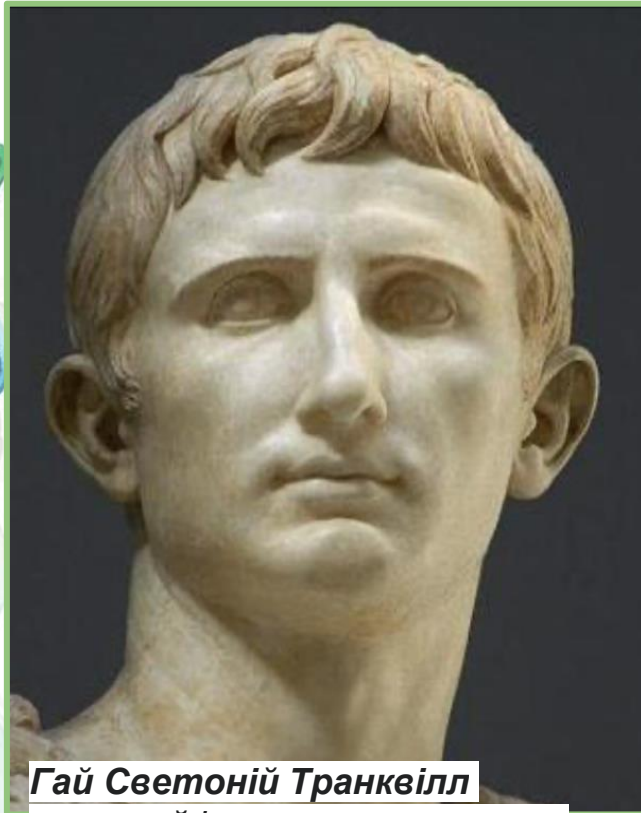
вчений антиковід

- 24 серпня 79 року почалося сильне виверження вулкана Везувій, і Пліній на кораблях прибув у Стабії на іншому березі затоки.
- У Стабіях він отруївся сірчаними парами і помер.
- Невідомо чому Пліній наблизився до розбурханого вулкану, тому часті його сприймають лише як жертву власної допитливості.
- Однак його племінник, який перебував у Мізені, у листі до історика Тацита докладно описав загибель дядька: він вирушив на інший берег затоки не лише щоб спостерігати за рідкісним явищем природи зблизька, але і для того, щоб допомогти врятуватися своїм друзям.

VE S U V I O

- У Стабіях він заспокоював місцевих жителів, які були в стані паніки, і чекав, коли зміниться вітер і заспокоїться море, щоб відплисти, проте врешті-решт задихнувся.
- Повідомлення Плінія Молодшого про те, що його дядько мав «тонке і слабе від природи горло», нині зазвичай розуміють як астму.

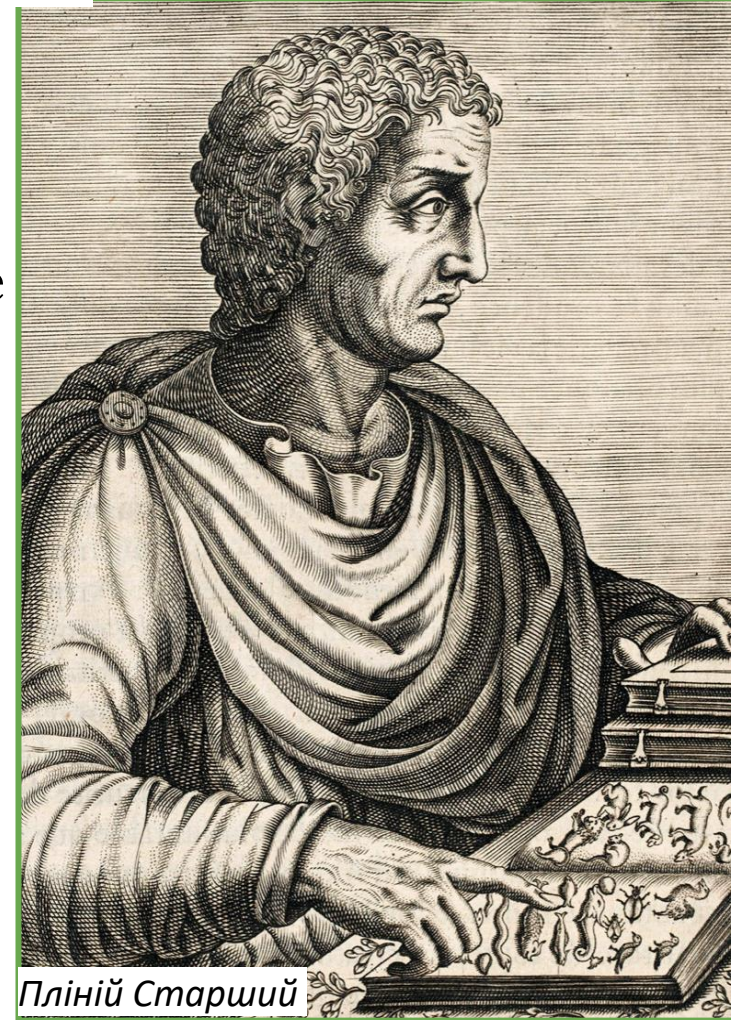

Гай Светоній Транквілл
римський історик, письменник,
вчений-енциклопедист.

Светоній, втім, залишив версію, ніби натураліст помер, попросивши свого раба позбавити себе від мук. Таким чином, крім бажання поспостерігати за виверженням Пліній ще й хотів допомогти постраждалим від землетрусу.

- З листів племінника відомо, що Пліній Старший був надзвичайно працювитою людиною.
- Не було такого місця, яке б він вважав незручним для наукової діяльності.
- Не було такого часу, який би він не використав, щоб читати і робити нотатки.
- Він читав, або йому читали в дорозі, в лазні, під час обіду, після обіду, причому скорочував час на сон, наскільки це можливо, оскільки вважав згаяним будь-який час, не присвячений розумовим заняттям.

Пліній Старший

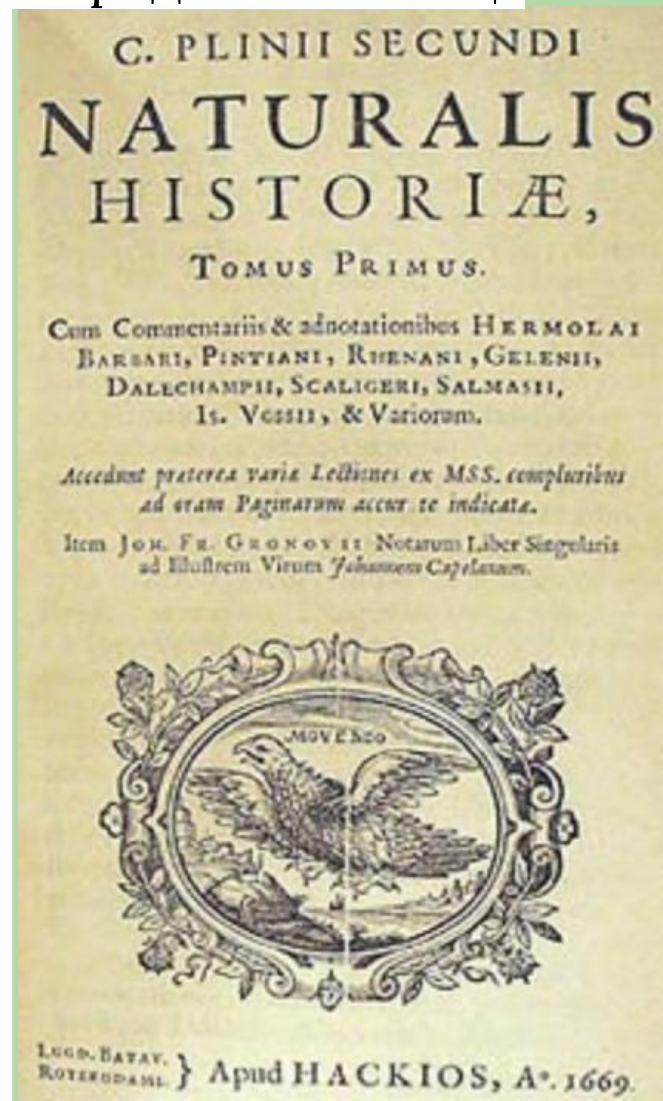
- Читав будь-які книги, навіть і погані, оскільки, на думку Плінія Старшого, **немає настільки поганої книги, щоб з неї не можна було дістати якусь користь.**

Праці Плінія Старшого:

- В одному зі своїх листів Пліній Молодший перераховує твори дядька: «Про кавалерійське метання» (*De iaculatione equestri*), «Про життя Помпонія Секунда» у двох книгах (*De vita Pomponii Secundi*), риторичний твір у трьох книгах (*Studiosi*), граматичний твір «Двоєких форм у мові» у 8-ми книгах (*Dubii Sermonis*) Прісціан і Григорій Турський називають цю роботу (*Ars Grammatica*), «Від кінця історії Ауфідія Басса» у 31 книзі, який описував події від моменту, на якому закінчив свою історію Ауфідій Басс (*A fine Aufidii Bassi*), «Германські війни» у двадцяти книгах (*Bellorum Germaniae*) і, нарешті, тридцять сім книг «Природничої історії».
- Крім того, після смерті автора залишилося сто шістдесят книг найдрібнішого письма з виписками або нотатками, які він робив під час читання (не збереглися до наших днів).

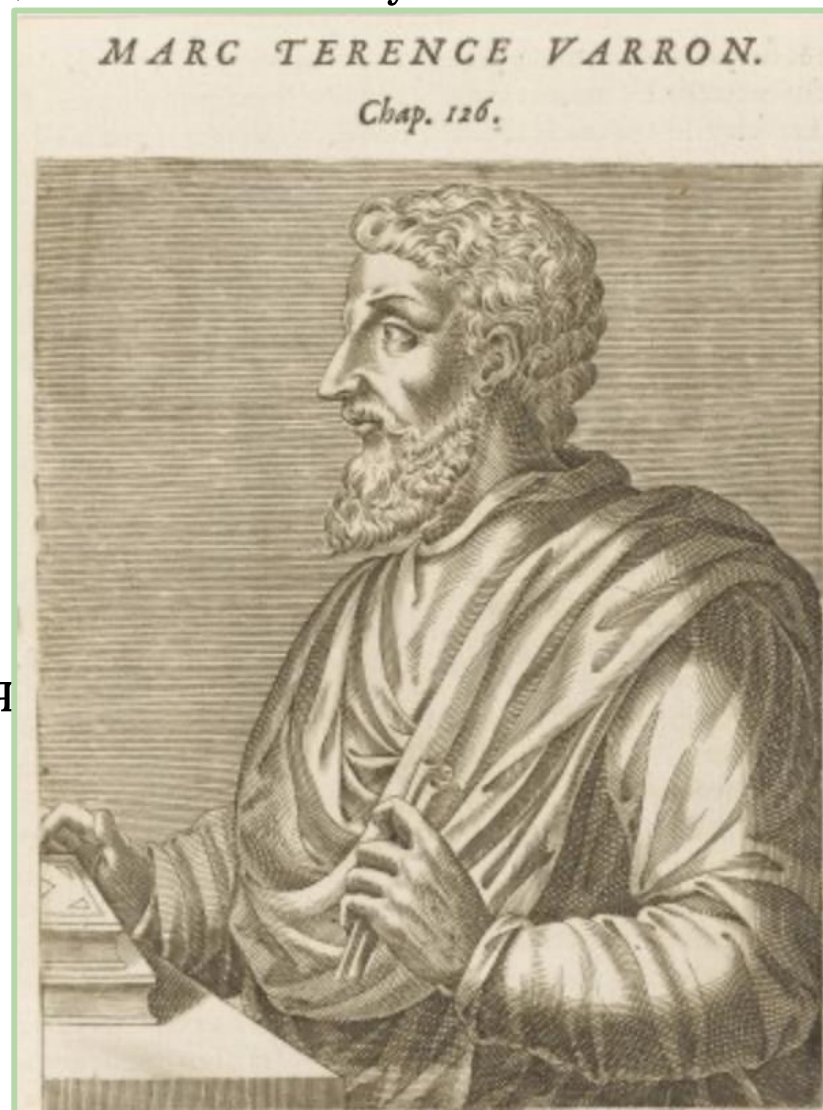
Пліній Старший “Природнича історія”

- «Природнича історія» (лат. *Naturalis Historia*, *Historia Naturalis* чи *Naturae Historiae*) – латинська енциклопедія природних і штучних предметів і явищ.
- Складена приблизно в 77 році н. е. Плінієм Старшим.
- Присвячена римському імператору Титу.
- Послужила взірцем усіх наступних європейських енциклопедій щодо обсягу, цитування авторів і наявності покажчика змісту.
- Єдина робота Плінія, що збереглася, і чи не найдовший текст латинською мовою античного періоду.

- Сам Пліній характеризував свою роботу як «ἐγκύκλιος παιδεία» ([енкюкліос пайдейя] — «кругове навчання», саме звідси і бере корені — слово «енциклопедія»). Передбачалося, що «кругове навчання» передує спеціальному, поглибленому вивченню окремих питань.

- Першим зразком типово римського жанру компендіуму всіх відомих знань іноді вважають повчання Катона Старшого синові, але частіше — «*Disciplinae*» Марка Теренція Варрона, що стало одним із найважливіших джерел для Плінія.

- Серед інших важливих попередників «Природничої історії» називають *Artes* Авла Корнелія Цельса.

- Пліній не приховує, що в Римі були спроби створити такий твір.
- Втім, «Природнича історія», на відміну від попередників, була не просто збіркою різних відомостей, а охоплювала всі основні галузі знань і зосереджувалася на їх практичному застосуванні.

Зміст праці:

- Вступ.
- Книга I. Зміст і джерела.
- Книга II. Всесвіт і космос.
- Книга III. Географія (від Іспанії до Мезії).
- Книга IV. Географія (Балкани, частина чорноморського узбережжя, Сарматія, Скіфія, острови Балтійського і Північного морів).
- Книга V. Географія (Африка і Близький Схід).
- Книга VI. Географія (Кавказ, Азія).
- Книга VII. Людина.
- Книга VIII. Сухопутні тварини.
- Книга IX. Риби та інші мешканці моря.
- Книга X. Птахи.
- Книга XI. Комахи.

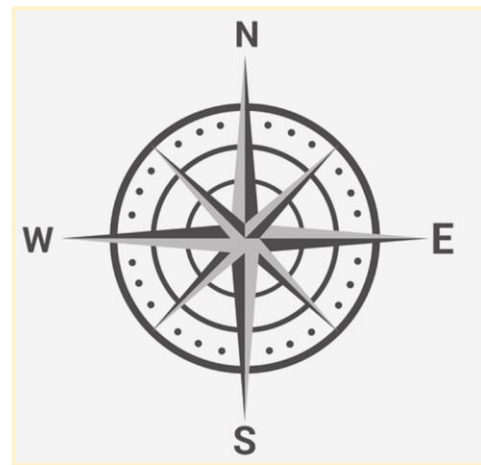
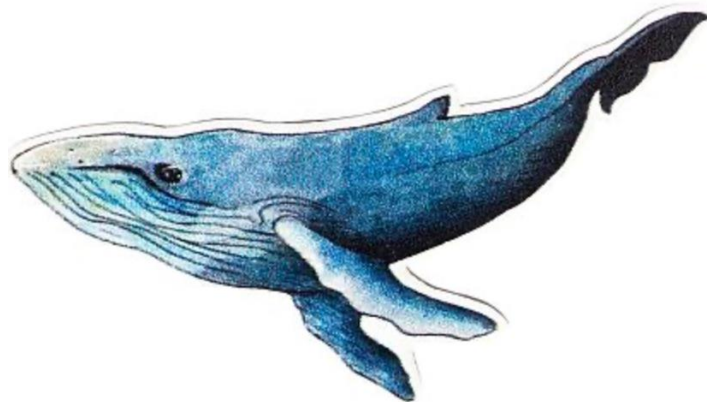
- Книга XII. Дерева.
- Книга XIII. Екзотичні дерева.
- Книга XIV. Фруктові дерева.
- Книга XV. Фруктові дерева.
- Книга XVI. Лісові дерева.
- Книга XVII. Окультурені дерева.
- Книга XVIII. Зернові культури.
- Книга XIX. Льон та інші рослини.
- Книга XX. Ліки з садових рослин.
- Книга XXI. Квіти.
- Книга XXII. Властивості рослин і фруктів.
- Книга XXIII. Ліки з окультурених дерев.
- Книга XXIV. Ліки з лісових дерев.
- Книга XXV. Дикі рослини.
- Книга XXVI. Ліки з інших рослин.
- Книга XXVII. Інші рослини та ліки з них.

-
- Книга XXVIII. Ліки з тварин.
 - Книга XXIX. Ліки з тварин.
 - Книга XXX. Ліки з тварин.
 - Книга XXXI. Ліки з морських рослин.
 - Книга XXXII. Ліки з морських тварин.
 - Книга XXXIII. Метали.
 - Книга XXXIV. Метали.
 - Книга XXXV. Фарби, кольори, картини.
 - Книга XXXVI. Камені, скульптури.
 - Книга XXXVII. Дорогоцінні камені і вироби з них.

Твір Плінія нерідко оцінювали як нагромадження фактів, відібраних довільним чином.

Подібна оцінка була найбільш характерною для XIX – початку XX століття. Проте нині визнано, що «Природнича історія» вирізняється чіткою послідовністю викладу.

- Так, автор розділяє тварин за середовищем проживання: книга 8 присвячена тваринам, які живуть на землі, 9 — у морі, 10 — у повітрі, а в кожній з цих книг виклад починається з великих тварин (слони, кити) і завершується малими.

- Друга половина книги 9 присвячена анатомічним питанням, що підводить підсумок книг про тваринний світ. У книгах про географію автор починає розповідь з заходу, а потім по колу описує всі відомі землі.

Мінерали описує за ступенем коштовності, починаючи з золота. В історії мистецтва автор вдається, крім іншого, і до хронологічної систематизації. Не випадковий і початок оповіді з книги про космологію, оскільки Пліній вибудовував матеріал від загального до часткового, а античні автори оцінювали небо як основну частину Всесвіту.

Після розгляду астрономічних питань автор звертається до опису метеорології, геології, переходячи до власне географії Землі. Потім Пліній переходить до мешканців планети, після чого розповідає про рослини, сільське господарство і фармакологію, а завершує свою працю розповіддю про мінерали і метали, які добувають під землею.

Таким чином, римський автор послідовно описує природу згори донизу.

Крім того, в тематиці всіх 36 основних книг є симетрія:

- 2-6: 5 книги про неживу матерію
- 7-11: 5 книги про тварин (включаючи людину)
- 12-19: 8 книги про рослини
- 20-27: 8 книги про рослини
- 28-32: 5 книги про тварин
- 33-37: 5 книги про неживу матерію

- У творі зустрічаються помилки: іноді Пліній неправильно інтерпретує своє джерело, іноді некоректно підбирає латинський аналог для грецького слова.
Іноді при описі одних і тих самих явищ в різних частинах твору Пліній суперечить сам собі. Втім, подібні епізоди можуть бути розцінені і як риторичні прийоми.
- Також у Плінія зустрічаються відомості про людей з собачими головами та інші небилиці. Особливо багато небилиць Пліній наводить у книгах VII (насамперед, параграфи 9-32 про незвичайних людей і істот, 34-36 про жінок, від яких народжувалися звірі та інші істоти, 73-76 про карликів і гігантів) і VIII (параграфи 37, 80 і 153).
- Крім того, напевно вигаданими вважають описи у IX, 2; XI, 272; XVI, 132; XVII, 241 і 244, а також XVIII, 166.
- Фантастичні відомості зовсім по-іншому сприймалися власне в епоху Плінія.

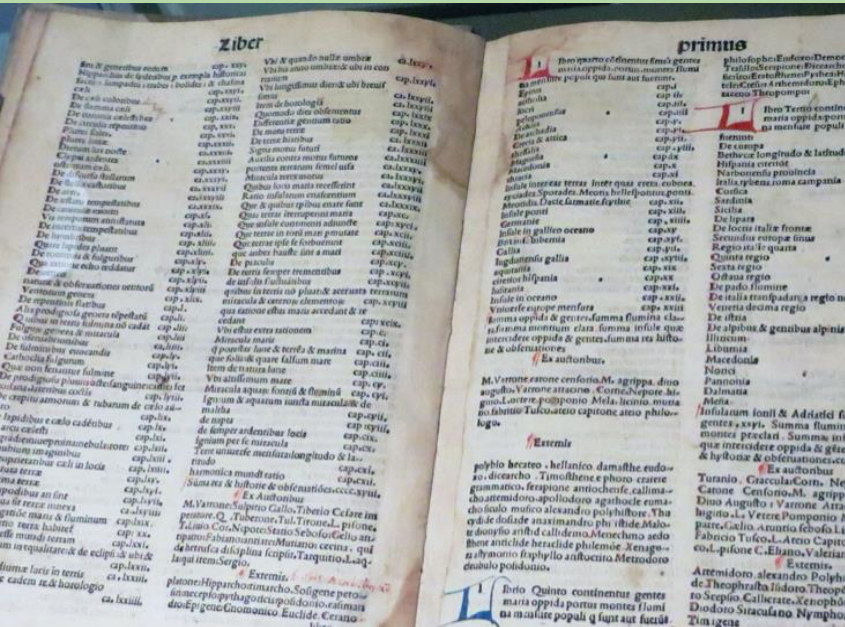
- Завдяки своїй популярності «Природнича історія» збереглася в безлічі рукописів, але жоден з манускриптів, що дійшли до наших днів, не охоплює весь твір.

- Загалом налічується близько 200 досить великих рукописів.

Зазвичай виділяють дві групи манускриптів: *vetustiores* (давніші) і *recentiores* (сучасніші).

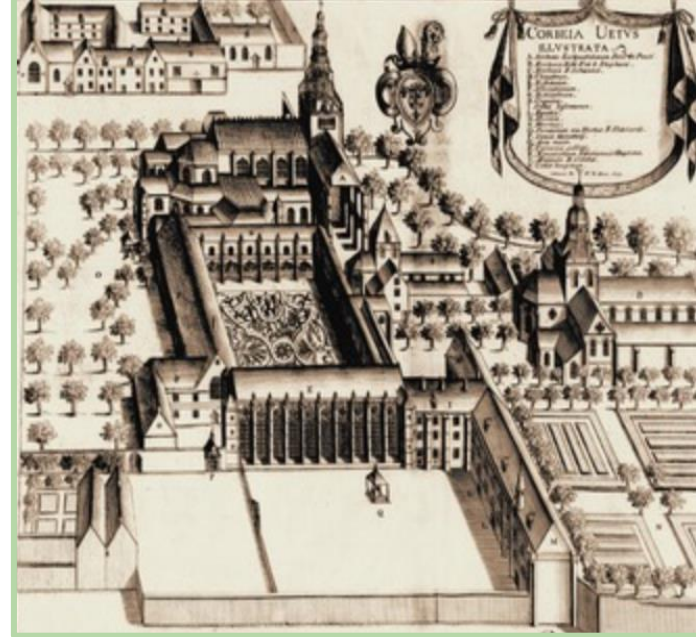
- Найдавніші з них припадають на кінець VIII – початок IX століття.

- Давніші рукописи збереглися лише у фрагментах (зокрема, до наших днів дійшли фрагменти манускрипту V століття).

Сторінка з рукопису «Природничої історії» XIII століття

- Відомо, що в IX столітті копії енциклопедії Плінія були в найбільших монастирях Західної Європи: зокрема, в Корбі, Сен-Дені, Лорші, Райхенау, Монте-Кассіно.
- Рукопис з Райхенау дійшов до наших днів у вигляді палімпсесту: аркуші пергаменту з книгами XI–XV були використані повторно.

Монастир Корбі

Монастир Сен-Дені.

Монастир Райхенау.

-
- Крім того, збереглися досить давні рукописи з книгами II—VI у Лейдені (рукопис IX століття) і Парижі (IX—X століття).
 - Інші твори Плінія були відомі в античну епоху ще в VI—VII століттях.
 - Проте вже у Середньовіччі його знали винятково як автора «Природничої історії», а рукописи його історичних і граматичних творів не дійшли до наших днів.
 - У Середні віки значний обсяг «Природничої історії» та велика кількість спеціальної термінології призводили до появи багатьох помилок при кожному переписуванні.
 - Крім того, пізніші автори використовували великі фрагменти з твору римського автора і нерідко додавали до них щось своє, а ще пізніші автори вважали, що й доповнення належать Плінію.

Вінсент з Бове

- «Природнича історія» продовжувала залишатися одним з найважливіших джерел для енциклопедистів Середньовіччя. Близько 1141 року в Англії Роберт із Криклейда склав «Добірку всього найкращого з Природничої історії Плінія Секунда» (*Defloratio Historiae Naturalis Plinii Secundi*) в 9 книгах, у яку він не включив матеріали, які вважав застарілими.
- Автор «Про природу речей» ”*De natura rerum*” Фома із Кантімпре визнавав, що зобов'язаний своїми знаннями Аристотелю, Плінію і Соліну. Активно використовував свідчення Плінія Бартоломей Англійський у своєму творі «Про властивості речей» (*De proprietatibus rerum*).
- Іоанн Солсберійський знав «Природничу історію» і часто на неї покликався.
- Популярна середньовічна енциклопедія «Велике зеркало» (*Speculum naturale*) Вінсента з Бове багато в чому спиралася на свідoctва Плінія.

- В епоху Відродження, попри поступову появу і поширення перекладів наукових трактатів з арабської та давньогрецької мов на латинь, «Природнича історія» залишалася дуже важливим джерелом наукових знань.
- Найбільш часто її використовували для складання медичних керівництв і розділів про медицину в загальних енциклопедіях.
- Також твір Плінія став основою для формування єдиної латинської наукової термінології.
- Енциклопедію Плінія читали багато гуманістів, зокрема Петрарка, який мав рукописний примірник енциклопедії і робив на її полях свої нотатки.

Петрарка

- Популярну енциклопедію Плінія вперше надрукували дуже рано, 1469 року, брати да Спіра (фон Шпеер) у Венеції.
- До кінця XV століття вийшло ще чотирнадцять різних видань «Природничої історії».

- Через відсутність досвіду критики тексту видавці зазвичай набирали і друкували текст з єдиного рукопису з усіма його помилками.

Розворот з книги

«Про град Божий» Августина

Блаженного,

надрукований Йоганном та

Венделін фон Шпейер в 1470 році.

dignior ut & contra philosophos in ea differatur: non quod libere sed qui apud illos excellentissima gloria clari sunt: & nobiscum multa sentiunt: scilicet de animi immortalitate: & quod deus uerus mundum condiderit: de providentia eius qua uniuersum quod condidit regit. Sed quoniam & ipsi i illi quos contra nos sentiunt refellendi sunt: deesse huic officio non debemus: ut refutatis ipsius contradictionibus: pro uerbis quas deus impartierit: asseramus ciuitatem dei ueramque pietatem & dei cultum: in quo una ueraciter sempiterno beatus. p. mittitur. Hic itaque modus fit huius uoluntatis: ut deinceps disposita ab alto sumamus exordia.

SIRATIONI PERSPICVAE VERITATIS IN firmis humanarum consuetudinum sensus non audere obistere sed doctrinam salubri languorem suum tanquam in medicis subderet: donec diuino adiutorio fide pietatis impetrante sanaretur non multo sermone opus esset ad conuincendum quemlibet uanę opinionationis errorem: quibus recte sensus & sensa uerbis sufficientibus explicat. Nunc uero quoniam ille est maior & tetrior isipiendi morbus animarum: quo irrationabiles motus suos etiam post ratione plene redditam: quanta homini ab homine debetur: siue nimia opacitate qua nec apta cernuntur: siue obstinatissima pernicitate qua & ea que cernuntur non ferunt: tanquam ipsam rationem ueritatemque defendunt: fit necessitas copiosius dicendi: plerumque res claras: uelut eas non spectantibus intus: sed quodammodo tangendas palpantibus & contentibus offeramus. Et tamen quis disceptandi finis erit & loquendi modus: si respondendum esse respondentibus semper existimemus. Nam qui uel non possunt intelligere quod dicitur: uel tam duri sunt aduersitate mentis: ut etiam si intellexerint non obediunt respondent ut scriptum est & loquuntur iniquitate atque insipienter uani sunt. Quos dicta contraria si totiens uelimus refellere: quotiens obmixta fronte statuerint non curare quid dicant: dum quoque modo nostris disputantibus contradicunt quod sit infinitum & erumnosum & infructuosum uidet. Quam obrem nec te ipsam mi fili Marcelline: nec alios quibus hic labor noster in christi caritate utiliter ac liberaliter ferat: tales motus scriptorum uel iudices: quos responsione semper desiderent: cum his que loquuntur audierint aliquid contra: dicit: ne fiant similes eorum muliercularum: quas commemorat apostolus: semper discit & ad ueritatis scientiam nunquam peruenientes. *1a m. 2 m.*

In superiore itaque libro cum de ciuitate dei diceret instituissem: unde hoc uerum opus illo adiuuante in manus sumptum est: occurrit mihi respondendum: esse: p. minus eis: quod bella quibus mundus iste conteritur: maximeque romę: urbis recentem a barbaris uastationem christianę religioni tribuunt: quod phibent sanctis sacrificiis feruere de omnibus: cum potius hoc deberent tribuere christo: propter eius nomen contra institutum moremque bellorum: eis quoque cessarent religiosa & amplissima loca barbari libere preberunt: atque in multis salutari debitum christo: non solum uerum: sed etiam timore consilia sic honorauerunt ut quod in eos belli iure fieri liceret: illi sibi esse iudicaret. Unde sic dei questio: cur diuina beneficia & ad impios ingratosque perueniant: & cur illa iudem data que hostiliter facta sunt: pios cum impiis pariter affligerent. Quam questionem multa discussa in huius cum quatuordecim uel de muneribus

uel hominum eladibus: quos quoniam utraq; bene uel male uiuentibus: p. mixte atque indifferere sepe accidunt: solet multos mouere: pro suscepto operis necessitate dissolare aliquantum in oratorum sum maxime ad consolandas sanctas feminas: & pie castas: in quibus ab hoste aliquid perpetratum est quod itulit uerecundię dolorem: & si non abstulit pudicitię firmitatem: ne poeniteat eis uitę quas non est unde possit poenitere nequitę. Deinde pauca dixi in eos quod christianos aduersus illos rebus affectos: & precipue pudorem humiliatum foeminarum quamuis castarum atque sanctarum: proteruitate impudensissima exagitant: cum sint iniquissimi & irreuerentissimi longe ab eis ipsis romę degeneres: quorum p. celata multa laudantur & literarum memoria celebratur: mo illorum glorię uehementer aduersi. Romę quippe cura structa uetę: auctamque laboribus: splendore stantem fecerant: quę uentem: quandoquidem in ruina eius lapides & ligna: in istorum autem uitę omnia non muros sed motu munimēta atque ornamenta ceciderunt: cum supertioribus eorum corda cupit dicitur: quę ignibus tecta illius urbis arderent. Quibus dicitur primū terminat librum: deinceps itaque dicitur institui: quanta mala ciuitas illa perpessa sit ab origine sua siue apud seipsum siue in prouincias iam sibi subiectis: que omnia christianę religioni tribuerent: si iam tunc euangelica doctrina aduersus filios & filias eorum deos: testificatione liberata personaret. *1a m. 3 m.*

Memento autem me ista commemorantem ad huc contra imperitos agere: ex quorum imperitia illud quoque exortum est uulgare prouerbum: pluuia defecti causa christiani nominis. Sunt namque qui eorum studis liberalibus instituti: amant historiam qui facillime ista nouerunt. Sed ut nobis seruandū turbas infestissimas redderet se nosse dissimulant: atque hoc apud uulgus affirmare nituntur: et ad eas quibus per certa interualla loquor & temporum gratia humanum oportet affligere: causa accideret nominis christiani quod contra deos suos ingenita fama & preclarissima celebritate per cuncta diffunditur. Recolat ergo nobiscum: amque christus uenisset in carne ante que eius nomen ea cui frustra inuidet gloria populus non inuideret: & quibus calamitatibus res romę multipliciter uarięque contigit sunt: & in his defendat si possint deos suos: si propterea coluntur ne ista mala patantur cultores eorum: quos si quid nunc passi fuerint nobis imputanda esse contendunt. Cur enim ea que necituros sum p. ferit accideret cultoribus suis: ante que deos declaratos christi nomen offendere: eorumque sacrificia prohibere: & primō ipsos mores ne pessimos haberent: que dei eorum curare noluerunt. *1a m. 4 m.*

Eius enim ueris eos a quibus non colebatur merito neglecti: dii autem illi a quorum cultu se prohiberi homines ingratiissimi conuerunt: cultores suos ad bene uiuendū quare nullis legibus adiuuauerunt. Quę dignū erat: ut quomodo isti illorum facerent illi istorum uitę aut facta curarent. Sed respondetur quod uoluntate propria quisque malus est. Quis hoc negauerit. Verum tamen p. nebat ad consules deos: uitę bonę precepta non occultare populi cultoribus suis: sed clara predicatione prebere: per uates etiam conuenire atque arguere peccantes: salam minas: p. gnas male agētibus: p. gnas recte uiuentibus polliceri. Quod unę tale id eorum illorum templis prompta & eminet: uoce concipitur. Veniebamus nos etiam aliquando adolefcentes ad spectacula ludibriaque sacrilegiorum: spectabamus atrepticos: audiebamus symphoniacos: ludis impiissimos qui diis deabusque exhibebantur oblectabamur: caelestis uirgini & uerecunde eorum matris innumum ante cuius lecticam se solemni lauantio eius talia per publicum cantabantur: a nequissimis faciens: qualia non dico

1470 року «Природничу історію» надрукував Джованні Андреа Буссі у Римі (у 1472 році цю версію перевидав Ніколя Жансон у Венеції), в 1473 році – Нікколо Перотті в Римі.

1476 року в Пармі вийшло цінне коментоване видання Плінія Філіппо Бєроальдо Старшого, яке згодом перевидавалося 1479 року в Тревизо, в 1480 і 1481 роках у Пармі, в 1483, 1487 і 1491 роках у Венеції.

Ніколя Жансон

- 1496 року брати Брітаннічі видали «Природничу історію» в Брешиї (пізніше того ж року здійснено передрук цього видання у Венеції), а в 1497 році у Венеції був виданий текст твору Плінія з коментарями відомого філолога Ермолао Барбаро (через два роки - перевидано у Венеції).
- За підрахунками самого Барбаро, він виявив та виправив п'ять тисяч текстових помилок у всьому творі.

- Своє видання тексту «Природничої історії» зробив Еразм Ротердамський (вийшло в 1525 році). У редагуванні тексту йому допомагав філолог Беат Ренан.
- Таким чином, твір Плінія користувався унікальною популярністю серед енциклопедичних робіт давнини.
- «Природнича історія» до початку ХХ століття витримала щонайменше 222 видання тексту, а також 42 неповних та 62 критичних видання.

Еразм Ротердамський

• 1492 року в Італії почалася дискусія про цінність «Природничої історії», яку ініціював гуманіст Нікколо Леонічено. Лікар і перекладач з давньогрецької, Леонічено звернув увагу на велику кількість помилок в розділах про медицину та фармакологію в «Природничій історії» і випустив невелику статтю, в якій стверджував про вторинний характер роботи римського природознавця.

Він дорікав Плінію у відсутності наукового методу, дилетастві в медичних і філософських питаннях, а також виступав проти критики греків на сторінках енциклопедії.

- Роботу Леонічено помітив гуманіст Пандольфо Колленуччо, який виступив на захист римського автора.
- Він припустив, що помилки в тексті римської енциклопедії були викликані неточностями при переписуванні тексту в Середні віки.
- Надалі Леонічено і Колленуччо опублікували ще кілька статей з аргументами на свою користь.
- Дискусія стала добре відомою в наукових колах, а в 1509 році у Ферраре всі статті обох учасників були зібрані воедино та опубліковані.

PANDVLPHVVS · COLLENUCVIVS · PISAVRVVS
E. de Boulonois fecit

PANDOLPHE COLLENUCE.

- Цю суперечку вважають першим серйозним дослідженням «Природничої історії» й самого Плінія.
- У середині ХІХ століття римську енциклопедію активно вивчали в Німеччині. 1852 року Людвіг фон Ян виявив невідомий рукопис «Природничої історії» Х століття в Бамберзі (містив книги ХХХІІ—ХХХVІІ), що справив вплив на деякі видання Плінія в Німеччині.
- Приблизно тоді ж Людвіг фон Урліх цілеспрямовано вивчав розділи «Природничої історії», присвячені історії мистецтв. Серед інших досліджували твір Плінія Отто Ян і Генріх Брунн.

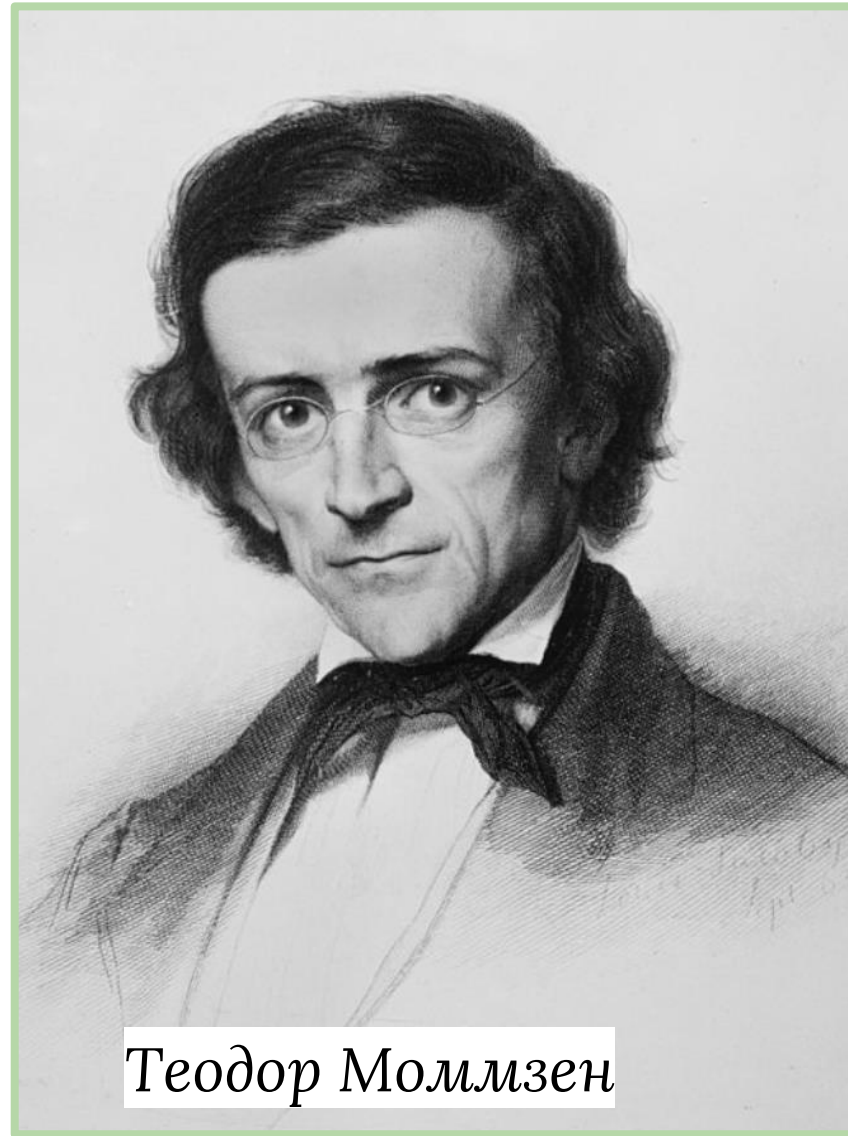

У XIX - на поч. XX ст. антикознавці критикували Плінія за сліпе копіювання матеріалів інших авторів і за великі фрагменти стилістично сирого тексту, а історики науки за відсутність чіткої методології у відборі матеріалу та його інтерпретації. **Основними джерелами для окремих книг слугували праці інших науковців:**

- 2 (космологія): Посидоній, Фабіан, Нігідій Фігул, Нехепсо-Петосіріс, Епіген, Трасилл
- 3-6 (географія): Варрон, документи Августа, карта світу, яку створив Агріппа, Непот, Ліциній Муціан, Стацій Себоз, Юба, Ісидор Харакський, власні спостереження для розділу про Германію
- 7 (антропологія): Варрон, Трог (який, у свою чергу, спирався на Аристотеля), Юба
- 8-11 (зоологія): Трог (спирався на матеріали Аристотеля і Теофраста), Юба, Варрон, Муціан, Фенестелла
- 12-19 (ботаніка): Теофраст, Варрон, Цельс, Секстій Нігер, Діоскорид
- 20-27 (застосування рослинних продуктів у фармакології): переважно Секстій Нігер, Діоскорид і Басс, менше - Теофраст, Антоній Кастор, Цельс, Варрон
- 28-32 (застосування тваринних продуктів у фармакології): переважно Ксенократ, Анаксилай, Варрон, менше - Веррій Флакк
- 33-37 (мінералогія): припускають, що це Ксенократ, Архелай, Юба, Теофраст, Варрон, Паситель.

Теодор Моммзен вважав Плінія «безладним компілятором», а Александр Койре характеризував «Природничу історію» як «зібрання анекдотів і порожніх вигадок кумушок».

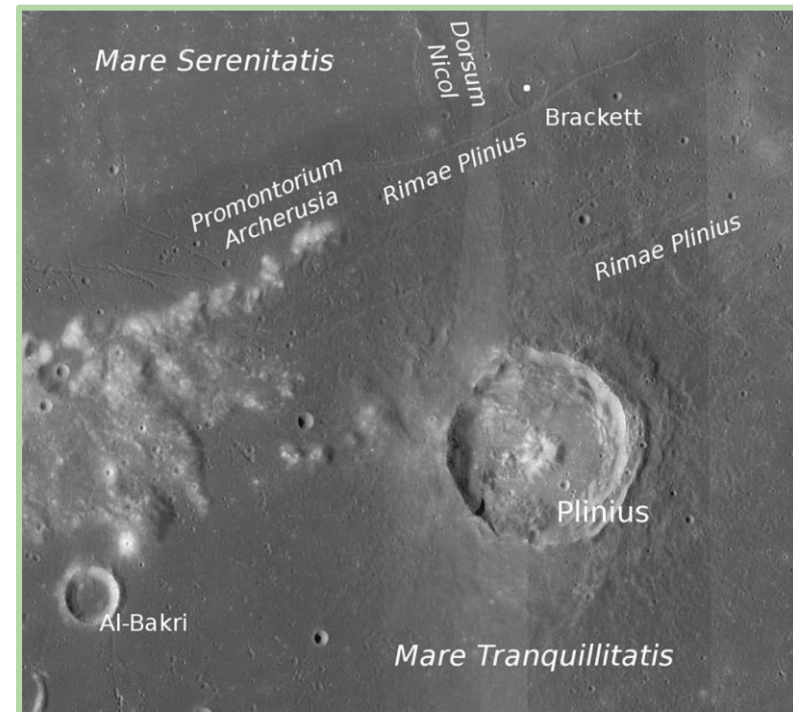
Зрештою, до кінця ХХ століття панівна думка про Плінія в історії науки поліпшилася.

Теодор Моммзен

Цікаві факти:

- У вулканології на честь Плінія названий специфічний тип виверження вулкана, що характеризується потужними вибуховими викидами магми і масивними опадами попелу (під час аналогічного виверження 79 року загинув і сам автор «Природничої історії»).
- 1651 року Джованні Річчолі назвав на честь римського автора кратер на Місяці діаметром 41 км між морями Ясності та Спокою.

Висновок:

Фітотерапія у Стародавньому Римі була розвиненою, оскільки люди займалися самолікуванням на базі вже перевірених часом методів і кожен мав знання, як допомогти собі за певної недуги.

Також варто відзначити внески видатних лікарів в дану галузь медицини, оскільки саме вони дали опис та винайшли нові способи створення ліків з трав.

Наприклад, Гален що почав витягати діючі речовини шляхом настоювання рослинних і мінеральних препаратів на оцтах і маслах.

Такі медики як Діоскорид, Пліній Старший та Гален позитивно повпливали і на майбутнє людства, залишивши за собою записані праці, що стали базисом для подальшого розвитку фітотерапії як науки.

Праця Плінія Старшого «Природнича історія» по-різному оцінювалася.

За часів Раннього Середньовіччя до цього твору зверталися за цікавими історіями та окремими фактами.

В епоху Відродження «Природнича історія» частково замінила втрачені роботи античних авторів як джерело інформації, а також дуже допомагала в перекладі термінології давньогрецьких наукових трактатів на загальноприйняту в науці латинську мову.

Після винаходу друкарства гостро постала проблема відновлення початкового тексту римського автора.

Поряд з філологічною критикою дослідники почали звертати увагу на невідповідність низки написаних Плінієм фактів про природу дійсності. Через це римська енциклопедія поступово втрачала своє значення як джерела актуальних знань з природничих наук і до початку XX ст. її стали сприймати як зібрання не завжди достовірних відомостей або навіть чистого вимислу.

Проте, до кін. XX ст. визнано важливе значення «Природної історії» не тільки для історії науки, але й для вивчення всього античного світогляду.

Джерела:

- [Naturalis Historia](#)
- <http://penelope.uchicago.edu/holland/index.html>
- [10 volume Harvard/Heinemann edition of 1949–1954](#), translated by H. Rackham, W.H.S. Jones and D.E. Eichholz
- Альбрехт М. История римской литературы. Т. 2. — М.: Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 2004. — С. 1376–1388.
- Литичевский Г. С. Природа моря в контексте натурфилософских представлений Плиния Старшего (Заключительная статья к IX книге «Естественной истории») // Архив истории науки и техники. — Вып. 1. — Москва: Наука, 1995. — С. 191–209.
- Murphy T. Pliny the Elder's Natural History: The Empire in the Encyclopedia. — Oxford: Oxford University Press, 2004. — 235 p.
- Основи фармакогнозії і фітотерапії: навч. посіб. для студентів мед. ВНЗ III—IV рівня акредитації / Т. П. Гарник, В. М. Князевич, В. А. Туманов, Л. В. Андріюк, Я. А. Соцька; ред.: Т. П. Гарник, В. М. Князевич, В. А. Туманов;
- Сорокина Т. С. История медицины. — М., 1994.;
- Лікарські рослини : енциклопедичний довідник / відпов.ред. А. М. Гродзінський. — К. : Вид. «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана;
- Старостин Б. А. Плиний Старший и его «Естественная история» (Предисловие к IV книге «Естественной истории») // Вопросы истории естествознания и техники. — № 3. — Москва, 2007. — С. 104–110.

Дякую за увагу!

nk you

